

В. В. Борщевський, О. І. Марчук, Я. О. Стецько

Шляхи подолання інституційних пасток у розвитку агломерацій в Україні

Досліджуються інституційні проблеми розвитку агломерацій в сучасній Україні. Окреслено основні інституційні пастки, які збільшують транзакційні витрати під час агломерування та обмежують потенціал розвитку агломерацій. В еволюційному контексті та з погляду сучасних соціально-економічних умов описано механізми поширення та укорінення цих інституційних пасток. Зазначено, що є низка інституційних пасток універсального характеру, які справляють деструктивний вплив на якість людського та соціального капіталу українських агломерацій. Доведено, що прогалини в системі нормативно-правового регулювання агломераційних процесів є головним чинником формування інституційних пасток. Указано на роль якості публічного управління агломераціями та на місце бізнесу й інститутів громадянського суспільства в подоланні інституційних пасток. Обґрунтовано пріоритетні завдання з викорінення наявних інституційних пасток і запобігання подальшому виникненню їх на етапі повоєнного відновлення української економіки. Акцентовано на адаптації України до інституційних стандартів ЄС та на популяризації успішних європейських практик агломерування та управління агломераціями. Запропоновано залучати експертів із країн-членів ЄС до навчання представників українських агломерацій та до передавання відповідного досвіду.

Ключові слова: інституційні пастки, агломерації, економічний розвиток, управлінські механізми, регіональна економіка, повоєнне відновлення.

Формулювання проблеми. Розвиток агломерацій в Україні сьогодні є важливим економічним явищем, яке, з одного боку, відображає тенденції в еволюції вітчизняної економіки, а з другого, – об'єктивні економічні зміни на планеті. Водночас, зважаючи на реалії часу та беручи до уваги чинні безпекові виклики й загрози України, розвиток агломерацій у нашій державі стикається із цілою низкою труднощів і проблем. Однією з найбільш гострих серед них є інституційні пастки, які не просто гальмують становлення в Україні сучасних агломерацій європейського типу, але й провокують супутні інституційні дисфункції, часто перетворюючи процес агломерування на набір неузгоджених між собою, а часто й доволі контраверсійних економічних дій.

Тому дослідження чинників, складових і механізмів формування інституційних пасток під час розвитку агломерацій в Україні, а також аналіз алгоритмів поширення їхнього деструктивного впливу на агломераційні процеси в нашій державі належать до пріоритетних завдань вітчизняної науки (як з погляду розроблення дієвих пропозицій для органів державної влади й органів місцевого самоврядування України, так і в контексті підвищення ефективності управління її регіонами та громадами в умовах поглиблення європейської інтеграції).

Аналіз останніх досліджень. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблематики, різним її аспектам присвячені численні публікації вітчизняних і закордонних авторів. Наприклад, теоретичні та прикладні аспекти агломераційних змін у світовій економіці та в умовах сучасних українських реалій висвітлені в працях В. Брока, Е. Глейзера, І. Грищенко, І. Дробуш, М. Дьоміна, К. Копчевської, А. Крупника, М. Мельник, В. Осипова, Дж. Парра, А. Пелехатого, З. Сірика, А. Степаненка, О. Топчієва, Н. Фелпса, Ф. Франческі, А. Шлапак та ін.

Роль агломерацій в економіці ЄС та в євроінтеграційних процесах досліджували І. Бабець, М. Бучека, Л. Брум, М. Дей, О. Дронова, Н. Дреєрска, М. Йохансон, П. Корчеллі, С. Льоренте, М. Марчетті, Д. Раугут, Г. Станчілеску, В. Шевчук та інші науковці.

© В. В. Борщевський, О. І. Марчук, Я. О. Стецько, 2025.

Водночас проблема інституційних пасток як деструктивного феномена в сучасній економіці загалом та в її просторовому розвитку зокрема різнопланово розкрита в наукових публікаціях Т. Артьомової, Я. Бережного, О. Вашківа, О. Воронкової, Н. Гражевської, Я. Жаліла, Г. Зеленько, О. Куца, П. Нікіфорова, В. Полтеровича, Р. Пустовіта, їхніх співавторів і колег.

А. Степаненко та А. Омельченко розглядають розвиток агломерацій як важливий чинник комплексного розвитку територій, від якого виграє як місто (винесення частини підприємств за його межі, розвиток об'єктів екологічної інфраструктури та рекреаційних зон тощо), так і суміжні з ним сільські громади (зростання рівня інженерно-технічного та соціально-культурного обслуговування та підвищення добробуту жителів) [11, с. 191].

М. Йохансон і Д. Раугут описали феномен субурбанізації, який лежить в основі формування багатьох агломераційних утворень сучасної Європи. На думку науковців, субурбанізація стосується великої кількості людей, породжуючи значні міграційні коливання на коротких відстанях, однак її не слід розглядати як відродження сільської місцевості, оскільки вона більше залежить від розвитку міст, ніж навколишніх сільських територій. Тобто субурбанізація ближча до розростання міст, аніж до відродження сільської місцевості, і є більш природним елементом розширення міських поселень – процесу, що відіграє головну роль у формуванні агломерацій. Отже, відродження сільської місцевості є похідною від еволюції міських теренів у тому сенсі, що доступність і близькість до міської інфраструктури є передумовою стимулювання економічного розвитку навколишніх сіл [17, с. 28].

А. Шлапак у спільній праці з О. Іващенко та О. Юрченко підкреслюють роль агломераційного ефекту, який виникає на території агломерації та забезпечує перехід її суб'єктів до більш раціональних моделей споживання та виробництва, а відтак стимулює інвестиції в людський капітал [12].

Дж. Парр висловив думку про те, що агломерації (в економічному сенсі) формуються передусім завдяки зниженню трансакційних і трансформаційних витрат своїх суб'єктів. Проте в деяких випадках виникнення агломерацій може також бути результатом простого збігу обставин або відображенням певної просторової організації виробництва протягом якогось часу, а не еволюцією того, що він називає «агломераційною економікою». Водночас автор зазначає, що в просторовому контексті економічний розвиток агломерацій за своєю природою радше пов'язаний із просторовою концентрацією та з іншими територіальними чинниками, аніж з бізнес-процесами [19, с. 729].

А. Пелехатий та Х. Патицька вказують на інституційно-управлінський аспект формування агломерацій, наголошуючи на тому, що для України модель об'єднання органів місцевого самоврядування в єдиний орган управління та з єдиним бюджетом є малореальною, оскільки є висока ймовірність того, що в локалізованих навколо великих міст територіальних громадах побутуватиме негативне сприйняття щодо ризиків входження до агломерації [9, с. 119].

Н. Дреєрска підкреслює, що з практичної точки зору важливим видається поєднання різних інструментів політики розвитку для підтримання сільських територій в межах агломерацій. Деякі з таких територій можуть отримати доступ до механізмів інтегрованих інвестиційних програм у межах агломерацій, які спираються на інвестиційний потенціал великого міста, навколо якого така агломерація формується. Участь у цьому механізмі дає сільським громадам змогу розвивати свій потенціал. Однак для відповідних органів місцевого самоврядування часто з'являється виклик, пов'язаний з налагодженням взаємовигідної співпраці із владою великого міста, хоча економічні ефекти є більш ніж очевидними [16, с. 50].

І. Дробуш підкреслює вагому роль законодавчої регламентації створення міських агломерацій в Україні як однієї із сучасних форм міжмуніципального

співробітництва. Це сприятиме не лише розвитку окремо взятих громад, а й економічному зростанню цілих регіонів, тим самим забезпечуючи успішне завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні на повоєнному етапі її розвитку [7, с. 155].

І. Грищенко вбачає вагому роль агломерацій у повоєнній відбудові України. Вона вважає, що вже сьогодні в Україні суттєво зріс суспільний запит на створення міських агломерацій, які можуть стати осередком накопичення ресурсів для підвищення конкурентоспроможності відповідних територій, сприяючи тим самим зменшенню відмінностей між рівнем життя сільського та міського населення. Передусім це стосується надання освітніх послуг і медичного обслуговування, збільшення кількості робочих місць, підвищення доступності культурно-історичних об'єктів і просторів духовного розвитку, зон відпочинку тощо. Отже, міська агломерація – це середовище, яке володіє сприятливими для інтеграційних і реінтеграційних процесів властивостями, що після війни стануть просто обов'язковими для забезпечення соціальних потреб наших співгромадян [6, с. 126].

Водночас деякі експерти стверджують, що розвиток сучасних агломерацій в Європі стикається з викликом збереження автентичності приміських територій. Найголовніше тут здійснювати необхідну реконструкцію та валоризацію, коли жителі, що населяють відповідні території, братимуть конкретну участь у розвитку цих територій. Цей аспект участі необхідний для реалізації основоположних принципів Європейської ландшафтною конвенції та інших інституційних пріоритетів ЄС. Таку участь слід розуміти не лише як доповнення до демократії, а як реальну можливість громадян і місцевих громад на багатьох рівнях впливати на прийняття управлінських рішень на приміських територіях, незалежно від їхніх часткових інтересів і розмірів територій [18, с. 255].

Утім, ґрунтовна опрацьованість досліджуваної проблематики вченими різних наукових шкіл поки що не дала змоги достатньо повно відобразити наявні аспекти різнобічного впливу інституційних пасток в агломераційному процесі, зокрема з погляду сучасних українських реалій. Передусім це стосується безпекових і демографічних викликів нашої держави, а також чинних фінансових труднощів та управлінських проблем агломерацій і громад, що їх формують.

Мета статті полягає у виявленні основних інституційних пасток у розвитку агломерацій в Україні та у формулюванні пропозицій щодо усунення їх і нівелювання наслідків їхнього негативного впливу.

Основні результати дослідження. Тенденції просторового розвитку сучасної світової економіки засвідчують зростання ролі агломерацій як потужних центрів господарського життя та вузлів концентрації людських і матеріальних ресурсів планети. До мегаполісів поступово переміщується дедалі більша кількість людей, тут зосереджується основний підприємницький потенціал багатьох країн світу, формуються їхні наукові здобутки та культурна спадщина, розвиваються соціальні процеси та визначається політичне майбутнє.

З огляду на ефективне використання потенціалу агломерацій як складової сталого розвитку регіонів важливим завданням є інституціоналізація процесів формування їх та розбудови [1, с. 126]. Водночас слід зазначити, що разом з позитивними ефектами інституціоналізація може супроводжуватися і негативними побічними явищами. Одними з найбільш небезпечних у цьому контексті є виникнення інституційних пасток. Цей феномен трактується в науковій літературі як поява неефективних, але стійких інститутів чи норм поведінки, що дають учасникам змогу мінімізувати власні трансакційні витрати, одночасно спричиняючи зростання трансакційних витрат в економіці загалом. Але укорінена неефективна норма не зникає навіть після того, як усуваються самі першопричини, що її породили [3, с. 151].

Інституційні пастки в економіці постають як стійкі, самопідтримувані, неефективні інститути, що негативно впливають на взаємодію суб'єктів господарювання. Руйнівний вплив інституційних пасток виявляється в збільшенні трансакційних витрат, зростанні тіньового сектору економіки, зниженні рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, погіршенні інвестиційного клімату, у падінні добробуту та рівня життя населення тощо. За таких обставин подолання інституційних пасток стає важливим завданням для органів управління різних рівнів [5, с. 8].

Зазвичай до інституційних пасток відносять ухилення від сплати податків, тіньову економіку, корупцію, бартер, рейдерство та ін. Виникнення їх є головною небезпекою для державного та ділового адміністрування. Основу механізму формування цих пасток в економічній системі становлять ефекти координації, засвоєння (навчання), поєднання, культурної інерції та лобіювання [4, с. 47].

У процесі становлення та розвитку агломерацій перелічені ефекти виливаються в поширення певних, узгоджених між різними соціальними групами, форм опортуністичної поведінки (ефект координації), засвоєння і подальшого відтворення їх під час запровадження інституційних змін (ефект засвоєння), сполучення з економічною та управлінською ланками (ефект поєднання), укорінення звичаїв і стереотипів «опортунізму» (культурна інерція), а в кінцевому підсумку і традицій трактування їх як своєї «нормальної поведінки» (ефект лобіювання).

Інституційні пастки (як в економіці загалом, так і в агломераційних процесах зокрема) виникають переважно через управлінські прорахунки, пов'язані з тим, як саме впроваджуються нові інституційні норми або як повно враховуються трансакційні чи трансформаційні витрати від дії неефективних інституцій [2, с. 47].

Вважається, що з розвитком соціально-економічних систем їм потрібні дедалі кращі інституції для вирішення наявних проблем, пов'язаних з еволюцією ринків і необхідністю адекватно реагувати на чимраз вищі запити суспільства. Однак економічні та інституційні процеси зазвичай не розвиваються з однаковою швидкістю, оскільки інституції піддаються більшій інерції. Як наслідок, інерційні інститути можуть відставати від соціальних вимог або ж зміни в інституціях не встигають належно укорінюватися в соціальній поведінці [13].

Наприклад, подекуди регіони потрапляють у «структурну пастку», коли їхня економіка не встигає змінюватися відповідно до вимог часу. У цій пастці так само можуть опинятися агломерації, як самодостатні субрегіони. З неї, як і з інших інституційних пасток, доволі важко вийти в разі низької здатності влади реалізовувати ефективні управлінські рішення та впроваджувати якісні інституційні зміни. Саме тому в подоланні цих пасток вагому роль відіграють так звані інституційні агенти, які легітимізують нові інститути, мобілізують ресурси на боротьбу з неефективними інституціями, сприяють колективним діям і підтримують нові інституційні явища, необхідні для успішної модернізації економіки. Подекуди це стає одним з визначальних факторів для формування розуміння того, чому деяким агломераціям чи регіонам вдається вийти з інституційної пастки, тоді як інші в ній залишаються протягом тривалого часу [14, с. 29-30].

Аналізуючи український досвід агломерування, можна помітити відразу низку типових інституційних пасток, які в той чи інший спосіб проявляються в процесі формування та розвитку агломерацій.

По-перше, це пастка, породжена стійкими негативними очікуваннями мешканців громад, які входять до складу агломерації, щодо потенційно небажаних наслідків її створення. Наприклад, жителі великих міст, навколо яких формуються агломерації, часто схильні вважати, що агломераційні процеси відволікатимуть частину фінансів із центру на інвестування в інфраструктуру

більш відсталих навколишніх сіл. А сільське населення агломерації зазвичай остерігається того, що міські чиновники надмірно визискуватимуть їхні земельні та інші природні ресурси. Таку інституційно пастку ще можна назвати «пасткою застережень».

Наступна пастка, яка також виникає на ґрунті психологічних очікувань, має певною мірою протилежний до попередньої характер. Її доцільно визначити як «пастку марних сподівань». Вона виростає зі схильності частини управлінців місцевого рівня та громадських активістів некритично оцінювати перспективи агломераційних процесів. Наприклад, представники органів місцевого самоврядування сільських громад, що входять до складу агломерації, сподіваються на стрімке зростання обсягу інвестицій в їхні громади, а відтак – на підвищення рівня життя місцевого населення. Водночас міські чиновники розраховують розв'язати частину власних проблем, пов'язаних із соціально-економічним розвитком своїх міст, завдяки навколишнім селам (створення там полігонів ТПВ, забудова вільних земельних площ промисловими об'єктами тощо). Насправді сподівання обох груп чиновників зазвичай виявляються марними та руйнуються жорсткою реальністю. А це може стати причиною породження нової інституційної пастки, суть якої полягає в поляризації розвитку міського центру агломерації та її периферійних ареалів.

Згадана інституційна пастка може бути означена як «пастка дивергенції». Її небезпека полягає в тому, що міські центри агломерацій продовжують збільшувати свій господарський потенціал завдяки переливу кадрів із сільської місцевості, яка поступово перетворюється на «спальні райони» зі своїм специфічним (переважно негативним) способом організації соціального життя та побуту.

Як правило, ця пастка розвивається на ґрунті нижчої щільності сільського населення і може супроводжуватися зменшенням витрат на надання жителям сіл побутових та інших послуг через скорочення інвестицій у модернізацію об'єктів інфраструктури. Одночасно може відбуватися стигматизація частини сільського населення агломерації, зумовлена стереотипами звичаєвого чи історичного характеру, а також культуральними, релігійними, політичними або мовними чинниками. Результатом цього подекуди стає соціальна ізоляція частини сільських жителів агломерації, унаслідок чого відбувається зниження ефективності використання наявних людських і природних ресурсів. Одночасно погіршується якість соціального капіталу агломерації (подекуди це відбувається на тлі посилення економічної нестабільності). Крім того, окремі соціальні групи можуть страждати від дискримінації під час пошуку роботи та житла, кредитування, а також в інших сферах. Їх частіше можуть звинувачувати в девіантній поведінці, включно зі схильністю до вчинення злочинів [15, с. 3].

Інші інституційні пастки, на які варто звернути увагу в контексті запобігання негативним виявам агломераційних процесів у нашій державі: «пастка грантозалежності» (безпідставний розрахунок на те, що наявні проблеми, які виникають під час формування та розвитку агломерацій, вирішуватимуться за допомогою залучення грантових ресурсів); «пастка несумісності мотивів» (коли різні групи жителів агломерації мають свої власні мотиви щодо напрямів її розвитку, які зазвичай не узгоджуються між собою, породжуючи водночас конфронтацію); «пастка іллегалізації» (зумовлена відсутністю належної нормативно-правової врегульованості та інституційного підтримання агломераційних процесів у нашій державі, що перетворює їх на доволі спонтанні, а подекуди й на безсистемні, суттєво збільшуючи трансакційні витрати агломерування).

Варто також зазначити, що формальні та неформальні інститути в разі появи «агломераційних» інституційних пасток не протидіють одне одному, а перебувають у стані своєрідного співіснування. Як наслідок, за збереження

формальної оболонки низка інститутів, які начебто підтримують економічний розвиток агломерації, можуть руйнуватися зсередини або навіть замінювати свою сутність на протилежну (наприклад інститут міжмуніципального співробітництва). Дослідники описують це як появу «підривних інститутів», що спираються на підтримку з боку супутніх неформальних інститутів [10, с. 29].

Зважаючи на зазначене, першочерговим засобом подолання інституційних пасток, пов'язаних із формуванням і розвитком агломерацій, в Україні слід визнати впровадження таких інститутів, які зможуть ефективно блокувати найбільш деструктивні механізми неформального інституційного впливу, що породжують і стимулюють описані вище ефекти координації, засвоєння, поєднання, культурної інерції та лобювання. Передусім це стосується прийняття законів та інших нормативних актів, що визначатимуть порядок та особливості інституційної легітимізації агломерацій, способи акумулювання та розподілу їхніх фінансових ресурсів, механізми ухвалення та контролю управлінських рішень в їхніх межах, захисту прав та інтересів мешканців різних населених пунктів агломерацій тощо.

Для демонтажу інституційних пасток слід запропонувати засоби виснаження їхнього потенціалу, зокрема шляхом упровадження економічних компенсаторів трансформаційних утрат для груп суб'єктів, від яких очікується відмова щодо орієнтації на ренту з кожної пастки. Синхронно має відбуватися формування інституційних альтернатив [8, с. 22-23].

Зокрема, компенсатором, здатним послабити інституційні пастки марних сподівань, ілєгалізації, дивергенції та структурних диспропорцій, сприяючи трансформації їх у здорові інституційні утворення, може стати активізація залучення суб'єктів бізнесу, а також університетів, аналітичних центрів і наукових установ до розбудови інноваційної екосистеми агломерацій. Натомість для виснаження та позбавлення життєвого ресурсу інституційних пасток негативних очікувань, грантозалежності та ілєгалізації доцільно посилити інформаційно-освітню роботу з мешканцями та управлінцями тих громад, які входять до складу агломерацій (передусім у цьому контексті варто зазначити про організацію різних семінарів, тренінгів та інших комунікаційних заходів із залученням до проведення їх знаних європейських експертів і вітчизняних фахівців, а також внесення до навчальних програм українських закладів вищої та фахової передвищої освіти відповідних навчальних спеціальностей). Водночас активізація обміну власним досвідом між представниками різних українських агломерацій, поширення позитивних практик агломерування їх, вироблення спільних засобів і механізмів адвокатування та лобювання своїх інтересів на загальнодержавному та міжнародному рівнях сприятиме руйнуванню зсередини інституційних пасток дивергенції, негативних очікувань і несумісності мотивів.

Доцільно також акцентувати на таких важливих управлінських інструментах, як технології ненасильницького підштовхування (так звані надж-технології) та гейміфікації агломераційних процесів. Водночас викоріненню інституційних пасток в агломераціях сприятиме правильна ідентифікація та подальше блокування їхніх базових елементів. Наприклад, для інституційних пасток дивергенції, негативних очікувань і марних сподівань ними є недостатня якість людського капіталу та брак демократичних практик публічного управління. А інституційні пастки ілєгалізації та грантозалежності формуються передусім на ґрунті наявних прогалин у розвитку інститутів міжсекторного партнерства та міжмуніципального співробітництва громад.

Зважаючи на зазначене, важливу роль у боротьбі з інституційними пастками в розвитку українських агломерацій має відігравати реформування системи місцевого самоврядування та стимулювання ринкових відносин в агломераціях на основі впровадження нових підходів до управління ними. Основний акцент слід змістити в бік орієнтації на поточні та майбутні потреби населення,

поліпшення інвестиційного клімату, заохочення підприємництва, захист довкілля тощо. Формування нових організаційних, економічних і правових підходів сприятиме виявленню та подоланню проблем управління розвитком в Україні агломерацій європейського типу та одночасним згладжуванням диспропорцій у розвитку територій. Одночасно розв'язуватимуться наявні проблем ресурсного забезпечення, відбуватиметься поліпшення якості навколишнього середовища, реалізовуватимуться інфраструктурні проекти, зростатиме зайнятість населення [11, с. 191-192].

Також важливо надати українським агломераціям власний статус і в контексті їхньої галузевої спеціалізації. Адже рівень трансакційних витрат у процесі агломерування та розвитку агломерацій суттєво знижуватиметься, а ефективність діяльності зростатиме, якщо кожна агломерація орієнтуватиметься насамперед на стимулювання тих видів економічної діяльності, де вона має конкурентні переваги. Це стосується як аграрного виробництва та харчопереробки (центральні та південні регіони), так і туристично-рекреаційної сфери (Чорноморський та Карпатський макрорегіони), транспорту й логістики (Західна Україна), високотехнологічного приладобудування та розвитку оборонно-промислового комплексу, IT-сектору (Львівська, Харківська, Дніпровська та Київська агломерації).

Висновки. Розвиток агломерацій в Україні є об'єктивним явищем, яке з кожним роком набуватиме дедалі більшого розмаху. Особливо активно агломераційні процеси відбуватимуться після завершення війни, чому сприятиме посилення євроінтеграційних зусиль нашої держави. Проте вагомою перешкодою на шляху розвитку агломерацій в Україні є інституційні пастки, які вже сьогодні справляють значний деструктивний вплив на функціонування цих міських угруповань. Зазначене актуалізує проблему пошуку адекватних управлінських інструментів, спрямованих на усунення цих пасток та нівелювання їхньої ролі в агломераційних процесах. Зважаючи на досвід розвинених держав світу, до першочергових заходів у цьому контексті слід віднести усунення інституційно-правових прогалин у розвитку агломерацій та посилення навчально-освітньої роботи з жителями й управліннями відповідних територіальних громад. Водночас доцільно впроваджувати сучасні технології демократизації публічного управління на місцевому рівні, стимулювати розвиток підприємництва та зростання ролі бізнесу в громадах, посилювати міжсекторне партнерство та міжмуніципальне співробітництво.

Подальші дослідження в цьому напрямі доцільно сконцентрувати на засобах удосконалення інституційного регулювання розвитку агломерацій в Україні в контексті реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави та з огляду на перспективу її подальшого зближення з ЄС на етапі повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Бабець І. Г. Удосконалення управління сталим розвитком регіонів України на основі європейського досвіду формування агломерацій. *Регіональна економіка*. 2024. № 4(114). С. 120-129. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-13>
2. Бережний Я. В. Інституційні пастки і розгортання інституційної кризи в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 46-50.
3. Борщевський В. В. Вплив інституційних дисфункцій на ефективність використання соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 149-161.
4. Вашків О. П., Куц Л. Л. Інституційні пастки в адмініструванні процесів функціонування підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 3(157). С. 45-49.
5. Гражевська Н. І., Заваженко А. О. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 820. С. 3-10
6. Грищенко І. Розвиток міських агломерацій у контексті повоєнної відбудови України та забезпечення соціальної перспективи ветеранів війни. *Наукові перспективи*. 2025. № 3(57). С. 118-128. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-118-128](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-118-128)

7. Дробуш І. В. Міські агломерації як форми співробітництва громад в умовах повоєнної відбудови України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 150-155. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.25>
8. Жаліло Я. А. Інституційна пастка «олігархічної економіки» та напрями її подолання в Україні. *Інноваційні ідеї в економічній науці: пошуки вирішення сучасних проблем: матеріали наук. –прак. конф. К., 2016. С. 21-23. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/6a94b4b2-eeed-4036-95da-657e6e81a1c3>*
9. Пелехатий А. О., Патицька Х. О. Міська агломерація як механізм взаємодії територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30. № 3. С. 116-123.
10. Пустовийт Р. Ф. Інституціональні фактори клептократичної економіки. *Економіка України*. 2015. № 12(649). С. 26-38.
11. Степаненко А., Омельченко А. Міські агломерації як форма сучасного світового процесу урбанізації. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3(108). С. 184-192.
12. Шлапак А. В., Іващенко О. А., Юрченко О. А. Сучасні підходи до розуміння ролі міських агломерацій у сталому розвитку національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-20>
13. Alonso J. A. Is there an institutional trap in middle-income countries? *Development Matters: Website*. 01.12.2020. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198852773.003.0004> URL: <https://oecd-development-matters.org/2020/12/01/is-there-an-institutional-trap-in-middle-income-countries>
14. Balland P.-A., Boschma R. An Evolutionary Approach to Regional Development Traps in European Regions. *Reaserch Gates: Website*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/382115930_An_Evolutionary_Approach_to_Regional_Development_Traps_in_European_Regions
15. Bird K. Addressing Spatial Poverty Traps. *UN: Website*. 2019. URL: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/02/Spatial-poverty-traps-by-Kate-Bird.pdf>
16. Drejerska N. Are there rural areas in the Warsaw metropolitan area? An attempt to answer the question base on the degree of urbanisation (Degurba). *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*. 2015. Is. 5. Pp. 47-51. DOI: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.233375>
17. Johansson M., Rauhut D. European urban-rural relations – a multi-faceted concept. *Research Gate: Website*. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/280732536_EUROPEAN_URBAN-RURAL_RELATIONS_-_A_MULTI-FACETED_CONCEPT
18. Marchetti M., Lasserre B., Pazzagli R., Sallustio L. Rural areas and urbanization: analysis of a change. *Scienze del territorio*. 2014. № 2. Pp. 249-258. URL: https://www.researchgate.net/publication/261758869_Rural_areas_and_urbanization_analysis_of_a_change
19. Parr J. Agglomeration Economies: Ambiguities and Confusions. *Environment and Planning*. 2002. Vol. 34(4). Pp. 717-731. DOI: <https://doi.org/10.1068/a34106>

References

1. Babets, I. H. (2024). Udoshkonalennya upravlinnya stalym rozvytkom rehioniv Ukrayiny na osnovi yevropeys'koho dosvidu formuvannya ahlomeratsiy [Improving the management of sustainable development of Ukraine's regions based on the European experience in the formation of agglomerations]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 114(4), 120-129. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-13> [in Ukrainian].
2. Berezhnyy, Ya. V. (2015). Instytutnyi pastky i rozhortannya instytutnyi kryzy v Ukrayini [Institutes «lock-in» and institutional crisis in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 9, 46-50. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/9_2015/12.pdf [in Ukrainian].
3. Borshchevskyy, V. V. (2014). Vplyv instytutnykh dysfunktsiy na efektyvnist' vykorystannya sotsial'no-ekonomichnogo potentsialu rozvytku sil's'kykh terytoriy [Influence of institutional dysfunctions on the efficiency of use of socio-economic potential of the rural areas development]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 3, 149-161 [in Ukrainian].
4. Vashkiv, A. P., & Kuts, L. L. (2011). Instytutnyi pastky v administruvanni protsesiv funktsionuvannya pidpryyemstv [Administration of enterprises' functioning processes and institutional traps]. *Visnyk Shkhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya – Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 3(157), 45-49. [in Ukrainian].
5. Hrazhevska, N. I., & Zavazhenko, A. O. (2019). Instytutnyi pastky rynkovoho reformuvannya ekonomiky Ukrayiny [Institutional traps of Ukraine's economy market-oriented reforming]. In *Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: Ekonomika [Scientific Journal of Chernivtsi University: Economics]*: Vol. 820 (pp. 3-10). [in Ukrainian].
6. Hryshchenko, I. (2025). Rozvytok mis'kykh ahlomeratsiy u konteksti povoyennoyi vidbudovy Ukrayiny ta zabezpechennya sotsial'noyi pertseptsyi veteraniv viyny [Development of urban agglomerations in the context of post-war reconstruction of Ukraine and ensuring the social perception of war veterans]. *Naukovi perspektivy – Scientific Perspectives*, 3(57), 118-128. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-118-128](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-118-128) [in Ukrainian].

7. Drobush, I. V. (2024). Mis'ki ahlomeratsiyi yak formy spivrobitnyts'tva hromad v umovakh povoyennoyi vidbudovy Ukrainy [Urban agglomerations as forms of cooperation of communities in the post-war reconstruction of Ukraine]. *Analitichno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative law*, 2, 150-155. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.25> [in Ukrainian].
8. Zhalilo, Ya. A. (2016). Instytutysna pastka «oliharkhichnoyi ekonomiky» ta napryamy yiyi podolannya v Ukraini [The institutional trap of the «oligarchic economy» and ways to overcome it in Ukraine]. In *Innovatsiyni ideyi v ekonomichnyi nautsi: poshuky vyryshennya suchasnykh problem [Innovative ideas in economic science: searching for solutions to modern problems]*: Proceedings of the scientific-practical conference (pp. 21-23). Kyiv. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/6a94b4b2-eeed-4036-95da-657e6e81a1c3> [in Ukrainian].
9. Pelekhatty, A. O., & Patytska, Kh. O. (2019). Mis'ka ahlomeratsiya yak mekhanizm vzayemodiyi terytorial'nykh hromad v umovakh administratyvno-fynansovoyi detsentralizatsiyi v Ukraini [Urban agglomeration as a tool of interaction of territorial communities in conditions of administrative and financial decentralization in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya – Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Economics and Management*, 30(3), 116-123. [in Ukrainian].
10. Pustoviyt, R. F. (2015). Instytutsional'ni faktory kleptokratychnoyi ekonomiky [Institutional factors of the kleptocratic economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 12(649), 26-38. [in Ukrainian].
11. Stepanenko, A., & Omelchenko, A. (2019). Mis'ki ahlomeratsiyi yak forma suchasnoho svitovoho protsesu urbanizatsiyi [The urban agglomerations as a form of the modern world process of urbanization]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – State and Regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 3(108), 184-192. [in Ukrainian].
12. Shlapak, A. V., Ivashchenko, O. A., & Yurchenko, O. A. (2024). Suchasni pidkhody do rozuminnya roli mis'kykh ahlomeratsiy u stalomu rozvytku natsional'noyi ekonomiky [Modern approaches to understanding the role of urban agglomerations in the sustainable development of the national economy]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-20> [in Ukrainian].
13. Alonso, J. A. (2020, Dec 01). Is there an institutional trap in middle-income countries? *Development Matters*. Website. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198852773.003.0004> Retrieved from <https://oecd-development-matters.org/2020/12/01/is-there-an-institutional-trap-in-middle-income-countries>
14. Balland, P.-A., & Boschma, R. (2024). An Evolutionary Approach to Regional Development Traps in European Regions. *Reaserch Gates*. Website. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/382115930_An_Evolutionary_Approach_to_Regional_Development_Traps_in_European_Regions
15. Bird, K. (2019). Addressing Spatial Poverty Traps. *UN: Website*. Retrieved from <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/02/Spatial-poverty-traps-by-Kate-Bird.pdf>
16. Drejerska, N. (2015). Are there rural areas in the Warsaw metropolitan area? An attempt to answer the question base on the degree of urbanisation (Degurba). *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, 5, 47-51. DOI: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.233375>
17. Johansson, M., & Rauhut, D. (2012). European urban-rural relations – a multi-faceted concept. *Research Gate*. Website. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/280732536_EUROPEAN_URBAN-RURAL_RELATIONS_-_A_MULTI-FACETED_CONCEPT
18. Marchetti, M., Lasserre, B., Pazzagli, R., & Sallustio, L. (2014). Rural areas and urbanization: analysis of a change. *Scienze del territorio – Territorial sciences*, 2, 249-258. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/261758869_Rural_areas_and_urbanization_analysis_of_a_change
19. Parr, J. (2002). Agglomeration Economies: Ambiguities and Confusions. *Environment and Planning*, 34(4), 717-731. DOI: <https://doi.org/10.1068/a34106>

Borshchevskyy V. V., Marchuk O. I., Stetsko Ya. O. The ways to overcome institutional traps in the development of agglomerations in Ukraine

The institutional problems of agglomeration development in modern Ukraine are investigated. The main institutional traps that increase transaction costs in the agglomeration process and limit the development potential of agglomerations are outlined. In particular, it concerns institutional traps: structural disproportions, negative expectations, vain hopes, grant dependence, divergence, incompatibility of motives, and illegalization. The basic mechanisms and effects that facilitate the formation, spread, and fixation of institutional traps are described, both in the evolutionary context and from the point of view of modern socio-economic conditions in Ukraine. The essence of the effects of coordination, assimilation, combination, cultural inertia, and lobbying in the agglomeration process is revealed. Examples of their negative impact on agglomeration processes in Ukraine are given using the example of the emergence and expansion of some institutional traps. It has been proven that gaps in the regulatory and legal system of agglomeration development in modern Ukraine are very important factors in forming an institutional trap. The significant role of the institutional and legal environment in overcoming institutional traps is indicated, and the need for its improvement is noted. At the same time, it is shown that today, the importance of factors such as the efficiency of agglomerations' public governance and the quality of human and social capital of the territorial communities that are part of them is growing. In particular, attention is focused on the expediency of intensifying intermunicipal cooperation and intersectoral partnership. Special attention is paid to business, scientific, and educational institutions, civil society institutions, and others in

overcoming institutional traps. At the same time, priority areas of their positive impact on increasing the efficiency of the Ukrainian agglomeration functioning are outlined. Priority tasks for eradicating existing institutional traps and preventing their further emergence at the stage of post-war recovery of the Ukrainian economy are substantiated. The focus is on Ukraine's adaptation to EU institutional standards and the popularization of successful European practices of agglomeration and their management. It is proposed that experts from EU member states be involved in training representatives of Ukrainian agglomerations and transferring their relevant experience. Simultaneously, the feasibility of broader use of Nudge technologies, gamification tools, and advocacy for positive changes is emphasized to level the destructive impact of institutional traps on the quality of the investment climate of agglomerations and on the efficiency of using their resource potential. It is proposed that agglomerations be provided with clear signs of their industry specialization based on existing competitive advantages and economic traditions of development of their communities.

Keywords: institutional traps, agglomerations, economic development, governance mechanisms, regional economy, post-war recovery.

Борщевський Віктор Валентинович – доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», завідувач кафедри державного управління Українського католицького університету (e-mail: borshchevsky@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1868-4434>).
Borshchevskyy Viktor Valentynovych – Dr.Sci. (Econ.), Assoc. Prof., Leading Researcher of the Department of spatial development of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Head of the Department of Public Management of the Ukrainian Catholic University.

Марчук Олег Ігорович – спеціаліст з пошукової оптимізації ТОВ «СЕОПРОФІ» (e-mail: o.marchuk.om@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8006-4789>).
Marchuk Oleh Ihorovych – Specialist in search engine optimization of the LLC SEOPROFI.

Стецько Ярослав Олегович – аспірант відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: yaroslavstetsko99@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8888-9317>).
Stetsko Yaroslav Olehovych – Postgraduate of the Department of spatial development of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Стаття підготовлена в межах виконання наукової теми «Інституційні інструменти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України (на прикладі Карпатського регіону)».

Надійшло 20.08.2025 р.